

Jani Anna

Az újraértelmezés horizontjában

Edith Stein misztikus írásai önmagukban nehezen megközelíthetőek. Megértésükhöz közelebb kerülhetünk, ha végigtekintjük azokat a gondolkodói szakaszokat, amelyek Edith Stein lelki életének formálódásában meghatározóak voltak, és a misztikus tapasztalatok kifejeződéséhez vezettek.

Edith Stein, a gondolkodó, későbbi karmelita, misztikus szent, mártír, rendi nevén Keresztről elnevezett Szent Benedikta nővér neve a legtöbbször számára a filozófiai életpályán keresztül, másrészt pedig a kései misztikus írások által ismert. Életpályájának ez a két pólusa azonban összekapcsolódik azzal a lelki fejlődéssel, amely a kezdetben magát ateistának valló Edith Steint katolikus gondolkodóvá, majd szent életű mártírrá tette.

A HUSSERLI TUDATFENOMENOLÓGIA

Stein életútját alapvetően négy alkotói szakaszra oszthatjuk. Az első alkotói szakasz 1909 és 1922 közé tehető, amely átfogja a kezdeti breslauer és göttingeni egyetemi éveket, a doktori disszertáció elkészítésének idejét és a másfél éves freiburgi asszisztensi időszakot tanára, Edmund Husserl mellett. Erre a korszakra jellemző a husserli fenomenológia iránti komoly filozófiai elköteleződés, amelynek nyomai majd az életpálya további szakaszaiban is megmutatkoznak. Edith Stein 1916-ban védi meg a beleérzés problematikájáról írt (*Zum Problem der Einfühlung* ESGA 5), a husserli tudatfenomenológiához kapcsolódó doktori disszertációját. Ezt a munkát egészíti ki a személy problematika folytatásaként a következő, az 1922-es fenomenológiai évkönyvben megjelenő tanulmány (*Beiträge zur philosophischen Begründung der Psychologie und der Geisteswissenschaften* ESGA 6), melyet a *Bevezetés a filozófiába* (*Einführung in die Philosophie* ESGA 8) című vizsgálódás zár le.



AZ ÁTMENET IDŐSZAKA

A korai időszakban a husserli fenomenológia mellett szintén nagy hatást gyakorolt rá Max Scheler és Adolf Reinach gondolkodása. E két egykori tanárára utal Edith Stein az 1940-es évek elején írt önéletírásában (*Aus dem Leben einer jüdischen Familie* ESGA 1), s az első vallásos impulzusokat azokra az egyetemi előadásokra vezeti vissza, amelyeket Scheler előadásain hallhatott, és azokra a Reinachhal való személyes beszélgetésekre, amelyek a vallási jelenségeket a hétköznapi tapasztalatába helyezték. Ezek az impulzusok és az 1922-es megkeresztelkedés készítették elő a Speyerben töltött 1922 és 1931 közötti időszakot. Edith Steinnek ezt a második alkotói szakaszát nevezhetjük az átmenet időszakának. A speyeri tartózkodást két egymástól nagyon is eltérő foglalkozás jellemzi. Egyfelől jelentős fordítási munkák elkészítése, másfelől a nő-kérdéssel, katolikus neveléssel kapcsolatos társadalmi szerepvállalások.¹ Aquinói Szent Tamás *De veritate* fordításához kapcsolódva Stein számos jegyzetet, előtanulmányt készített. Roman Ingardennek írt levelében utal a készülő munka nehézségeire, amelyről „még nem lehet pontosan tudni, hogy egy jegyzetekkel ellátott fordítás lesz-e, vagy a fenomenológiai módszertan összefüggésében egy önálló tanulmány Tamás ismeretelméletéről és módszertanáról.”² A fenomenológiai módszer tamási gondolkodással való egybevetésének vizsgálatára először az 1929-es *Husserl fenomenológiája és Aquinói Szent Tamás filozófiája* című kis írás vállalkozik.

„VÉGES ÉS ÖRÖK LÉT”

Az 1938-as filozófiai fő mű, *Véges és örök lét. Kísérlet a lét értelméhez való felemelkedésre*

(*Endliches und ewiges Sein. Versuch eines Aufstiegs zum Sinn des Seins* ESGA 11/12) a létre irányuló filozófiatörténeti kérdésemellett keresztül vizsgálja a keresztény filozófiai nézőpontot. E filozófia feladata, hogy a kinyilatkoztatott igazság hitbéli formáját megpróbálja az értelem számára is hozzáférhetővé tenni. A mű vége misztikus látásmód-

ban mutat rá az érzéki tapasztalattól eredő érzéken túli tapasztalatra, így a tárgyi világban létezés dimenzióját a történetiség feletti dimenzióban szélesíti ki, a véges emberi létezés tehát az örök lét összefüggésébe helyezi. Ez a szemléletmód, amely már messzemenően túl van a szűkebb értelemben vett fenomenológiai látásmódon, előfutára azoknak a misztikus írásoknak, amelyek Edith Stein negyedik, utolsó korszakát alkotják.

MISZTIKUS TAPASZTALAT

Edith Stein misztikus korszakaként három munkát emelhetünk ki, amelyek eltérnek a szigorúan vett tudományos gondolkodás műfajától, mégis magukban hordoznak valamit a korai „fenomenológiai közegből”. A három munka további sajátossága az a gondolati – kronológiai sorrend, amely az egyes munkákban a megismerés pozícióját a külső, természetes tapasztalati megismerésből a belső, lelki megismerésbe vezeti. A *Lélekvár* (*Seelenburg* ESGA 11/12 Függelék), *Az istenmegismerés útja* (*Wege der Gotteserkenntnis* ESGA 17) és *A Kereszt tudománya* (*Kreuzeswissenschaft* ESGA 18) egyazon időszak gondolati termékei. A *Lélekvár* inspirációja Stein 1921-es freiburgi tartózkodására, Avilai Szent Teréz *Belső várkastélyának* első olvasási élményére vezethető vissza. Ez a mű jelentette Stein számára a döntő lépést a katolikus hit felé. Itt Stein Avilai Szent Teréz keresztül a lélek természetes megismerésből kiinduló misztikus tapasztalatba történő átmenetet mutatja be. Egy gondolati lépéssel továbbhaladva, *Az istenmegismerés útja* című Dionysius Areopagita misztikus teológiájához írt tanulmányában az isteni szimbólumrendszeren

keresztül Isten természetfölötti megismerésének feltárására törekszik. Az isteni szimbólumok a pozitív teológia értelmében Isten látható jeleiként jelennek meg a tapasztalati világban, melyek azonban a negatív teológia értelmében Isten végtelen meg-

Edith Stein számára Mária személye a krisztusi eseménysorozat teljes odaadásában valósul meg.

ragadhatatlanságát igazolják. Noha Edith Stein a misztikusok közül talán Kereszt Szent Jánossal foglalkozott a leghosszabban, *A Kereszt tudománya* mégis utolsó, és félbehagyott munkája. Míg az előző két írásban a misztikus volt az, aki a misztikus tapasztalat módszerét megtanította a számunkra, *A Kereszt tudományában* maga



a kereszt áll a középpontban, és ennek szemléletében fedezzük fel Keresztes Szent János életútját. Itt tehát teljesen a belső szemléleti középpontból haladunk kifelé, a kereszt történeti eseménye felé.

ÉSZREVÉTELLEN ODAFIGYELÉS

Sajátságos biográfiai tényként rögzült, hogy Edith Stein misztikus korszakát az életpálya utolsó szakaszára pozicionáljuk, ezáltal kirajzolva azt az életutat, amely a filozófus Edith Steintől a misztikus karmelita nővérig vezet. Ez a fejlődési ív természetesen fennáll, de meg kell jegyeznünk, hogy már a középső, speyeri (átmeneti) időszakban megjelennek apróbb lelkiségi és magáncélra írt elmélkedő írások. Ebből a korszakból való például a Szent Erzsébet életéről írt rövid írás. A lelkiségi és elmélkedő írásoknak a jelentősége főként az 1933 utáni időszakra, azaz Stein karmelita életszakaszára növekszik meg. Általános sajátosságukként állapítható meg, hogy az elmélkedő az elmélkedés tárgyának pozíciójába rejtőzik, és ebben a szemléletben vizsgálja önmagát. A két kötetes *Lelki szövegek* (*Geistliche Texte* ESGA 19–20) között található azon elmélkedő ciklus

is, amelyet Edith Stein az örök fogadalmára való előkészítésként írt. A szövegek a virágvasárnaptól húsvét keddig tartó időszakot fogják át, és a napi liturgiát követve jegyeznek meg egy-egy gondolatot. Így a virágvasárnapi liturgiát, amely Jézus Jeruzsálembé történő bevonulását ünnepli, Edith Stein a Teremtés Könyvének proto-evangéliumával (Ter 3,15) kapcsolja össze. A teljes elmélkedési ciklus Szűz Mária pozícióján alapul, amelynek kiindulópontja Mária és Krisztus egymáshoz való viszonya, itt a virágvasárnapi liturgia kiegészítésében Mária engedelmisségét szimbolizálja.

Villantsunk fel néhány képet ebből a húsvétra készülő és húsvéti áhítatból, amelyek sajátosan nem az ismert történet szemszögéből, hanem sokkal inkább egy láthatatlan, a női szerep jelentőségét kiemelő megközelítésből tárulnak fel számunkra. Mária alakja ezekben az elmélkedésekben ►

nem sablonszerű jelenlétbe burkolózik, hanem egy olyan észrevétlen odafigyelésbe, amely még inkább felhívja a figyelmünket az evangéliumokban áthagyományozott eseménytörténet lényegi misztériumára. Ez a misztikus képsor az utolsó vacsora képével veszi kezdetét, amelyen Mária is jelen van. Stein utal arra az evangéliumi szövegrészre, amely nem tér ki Mária jelenlétére, ugyanakkor erre enged következtetni számára Lukács evangéliuma (Lk 2,41), amely a közösen töltött húsvéti ünnepeket idézi. Ebben az észrevétlen jelenlétben, amelyben Mária maga is részesül az utolsó vacsorából, visszatér Krisztus és Mária „megragadhatatlan egysége, amelyben Te [Mária] Őt hússal és vérrel tápláltad”.³ Míg a nagycsütörtöki misztérium a látható és a láthatatlan kettősségében mutatja be Mária jelenlétét, nagypéntek képe a „Juxta crucem tecum stare” szellemében teljesen lírai hangot ölt. Mária, az Istenanya mindannyiunk földi édesanyjává válik, Anyánk-ká, aki utolsó engedelmisségi fogadalmában mindannyiunk terhének ismerője lesz: „Te mindannyiunkat ismersz, a sebeinket, a gyengeségeinket...”⁴ Ebben a meghajlásban már felsejlik számunkra nagyszombat misztériuma, a teljes kiüresedtség, amelyben megszűnnek a gondolatok, és az elmúlt napok eseményei megmagyarázhatatlan ürességbe hullanak. Miként azt a nagyheti liturgia is kifejezi, úgy Stein elmélkedésében is a nagyböjti időszak a nagyszombati liturgiában éri el a lelki elmélyülés legmélyebb pontját. Stein gondolatai itt a liturgikus képből a teljes átélésbe hajlanak át: „A fájdalom előtti hódolat minden ajkat elzár. Annyit akarsz csak megértetni, hogy egyedül akarsz maradni. Lehetetlen volt úgy, mint máskor szombaton és ünnepnapokon a templomba menni, azok közé az emberek közé, akik keresztre feszítették, és most ujjal mutogatnak Rád.” Stein számára Mária személye a krisztusi eseménysorozat teljes odaadásában valósul meg, így a kiüresedés, teljes odaadás a húsvéti hajnal hívó várakozásában zajlik. Mária Krisz-

Stein úgy fogalmazza meg húsvéthétfő jelentőségét, mint amely már az elmúlás, Krisztus újra eljövételének várakozásában zajlik.

tussal való lelki azonosulásában lehetséges az az állandó jelenlét, amelyben a feltámadott test Máriát örökre magához veszi. „A földi életben együtt hordtad a keresztet, az elválás és elhagyatottság keresztyét is. Most részesülsz a feltámadott szenttelen boldogságában, az isteni élettel-jességben és a szakadatlan szeretetben nyered el anyai örömed köszönetét. Rád helyezi kezét, az életed teljesen a sajátjába veszi fel.”⁵ Húsvét vasárnapjának beteljesülésében, ebben az egyesült állapotban jelenik meg Krisztus húsvét hétfőjének hajnalán az emmauszi tanítványoknak és a többi tanítványnak, akik felismerik Jézust a kenyértörésnél. A feltámadott test elváltozott alakja, a kenyértörés szimbóluma azonban már Krisztus örök jelenlétére utal. Stein úgy fogalmazza meg húsvéthétfő jelentőségét, mint amely már az elmúlás, Krisztus újra eljövételének várakozásában zajlik. „Minden húsvéti megjelenés egy pasa, egy elmúlás. A szent áldozással való egyesülés is elmúlás.”⁶ Edith Stein búcsúnak nevezi ezt a napot, amely a Krisztussal való közvetlen együttlét utolsó napja, és amelyet a mindennapi életbe való kilépés napja követ. Húsvét keddeje az egyházi év ciklikus körforgására reflektál, amelynek középpontjában a legszentebb Oltáriszentség mindennapi jelenléte áll.

Edith Stein örök fogadalomtételére írt lelki elmélkedései a szent Szűz engedelmisségének szellemiségében kísérik végig a nagyheti és húsvéti liturgiát. A liturgiai, evangéliumi hűség mellett jellegzetességük ezeknek az írásoknak, hogy az elmélkedő teljes átéltségben követi az események folyamatát, a liturgia szellemében azonban folyamatos reflexióban áll saját életének konkrét szituációjával. Edith Stein gondolkodására és írásaira talán éppen ez a reflektáltság a legjellemzőbb, amely egyfelől szorosán kötődik az adott gondolati tradícióhoz, ezt azonban finom kritikai érzékkel, konkrét helyzetekre alkalmazva helyezi az újraértelmezés horizontjába.

HIVATKOZÁSOK:

¹ Vö. *Die Frau* ESGA 13, *Der Aufbau der menschlichen Person* ESGA 14, *Was ist der Mensch?* ESGA 15, *Bildung und Entfaltung der Individualität* ESGA 16. ² ESGA 3, 89. levél, 1925. VIII. 8.

³ ESGA 20, 58. p. ⁴ ESGA 20, 59. p. ⁵ ESGA 20, 61. p. ⁶ ESGA 20, 62. p.